

۱۵۱۹۳۱۴

نگاره ایران

ایران پایان سده نوزدهم
در مجموعه عکس‌های هوبس، کتابخانه دانشگاه لایدن

کورین فورمان، کارمن پرگوتزالس، رضا شیخ‌پوریان

سرشناسه: آخو-فورمان، کورین بی. ام. ۹۶۲. Achour-Vuurman, Corien J. M.

عنوان و نام پدیدآور: نگاه‌ها به ایران: ایران پایان... یلادی در مجموعه عکس‌های هوتس، کتابخانه دانشگاه لایدن هلند/نویسندگان: کورین فورمان، کارمن پرز گونزالس، رضا شیخ؛ راستار متن انگلیسی: رضا شیخ؛ هماهنگی امور نمایشگاه: آرنود ورولیجک، پیتر ورهار؛ برگردان به فارسی: می‌عی عراشیان؛ مشخصات ظاهری: ۹۶ص. یادداشت: عنوان اصلی: *Eyes on persia, late nineteenth century / Persia in the Hotz Photographic collection, Leiden University library* ●● ۱۳۹۶. کتاب پرگار،

عنوان دیگر: ایران پایان سده نوزدهم میلادی در مجموعه عکس‌های هوتس، کتابخانه دانشگاه لایدن ●● شناسه افزوده: گونثالت، کارمن پرز *González, Carmen Pérez* ●● شناسه افزوده: شیخ، رضا، ویراستار ●● شناسه افزوده: فرولک، آرنود *Vrolijk, Arnoud* ●● شناسه افزوده: ورهار، پیتر *Peter, Peter*

شناسه افزوده: دانشگاه لایدن، کتابخانه *Rijksuniversiteit te Leiden. Bibliotheek*

شناسه افزوده: عراقچیان، مهدی، ۱۳۵۴، مترجم ●● شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۹۰۹-۲-۴

موضوع: ایران - تاریخ - قاجاریان، ۱۱۹۳-۱۳۴۴ق - عکس‌ها

موضوع: *Iran - History - Qajars, 1779-1925 - Photographs*

رده‌بندی دیوئی: ۹۵۵/۷۴۰۲۲۳ ●● رده‌بندی کنگره: ۸۱۳۹۶/ع۸۱۳۱۵ DSR

وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا ●● شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۰۷۷۹۳

کتاب پرگار

نگاه‌ها به ایران

ایران پایان سده نوزدهم میلادی در مجموعه عکس‌های هوتس - خانه نشگاه لایدن

نویسندگان: کورین فورمان، کارمن پرز گونزالس، ر. ر. سیخ

برگردان به فارسی: مهدی عراقچیان

ویراستار متن انگلیسی: رضا شیخ •• ویراستار: عباس رحیمی

ناشر: کتاب پرگار •• نوبت چاپ: اول ۱۳۹۷ •• شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

کتاب آرایه: کوروش شبگرد •• طراحی جلد: نسیم برجیان •• مدیر تولید: آرش کمالی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۹۰۹-۲-۴

مرکز توزیع: کتاب پرگار ۰۹۱۲۵۳۴۷۸۴۵-۰۲۱۶۶۹۶۲۴۳۲

فروشگاه اینترنتی: www.pargarbook.com

فهرست

۷	پیشگفتار مترجم
۱۳	یادداشت نویسندگان
۱۵	آغاز عکاسی در ایران
۱۶	ایران در مجموعه‌های اروپایی
۱۷	ایران در مجموعه‌های عکس هلند
۱۹	آلبرتوس، پاولوس هرمانوس هوتس
۲۱	فهرست مجموعه عکس‌های هوتس در کتابخانه دانشگاه لایدن
۲۳	آنتوان سوریوگین
۲۵	ارنست هولتس
۲۷	عکس‌ها
۹۳	فهرست عکس‌ها

پیش گفتاره جم

«شرق‌شناسی»^۱، همانطور که از بخش پایانی واژه‌اش در بیشتر زبان‌های کشورهای اروپایی، که در این زمینه در سده‌های اخیر صاحب سابقه هستند، برمی‌آید: گرایشی است که پیرامون امور گوناگون در کشورهای شرقی برقرار است. گفت‌وگو، تفسیر و قضاوت می‌کند؛ نه شاخه‌ای مشخص از علوم. شرق‌شناسی که بیشتر یک مانع است تا دانش، در آغاز سده نوزدهم م. با کار بر روی زبان‌های آسیایی صورت علمی‌تری به خود گرفت. اما در حوزه هنرهای تجسمی «آریانتالیست‌ها»^۲ [شرقی‌سازان] عنوانی است که به شمال از نقاشان آکادمیک اروپایی سده نوزدهم داده‌اند. اینان، بنابر سلیقه باب روز، موضوعات شرقی مآب (مثلاً: سلاطین، زنان حرم‌سرا، بازارها و غیره) را با برداشتی رُمانتیک تصویر می‌کردند. رخی نیز از صحنه‌های زندگی واقعی اعراب و ترکان عثمانی مایه می‌گرفتند و آن را به طرز غریب و افسانه‌ای نشان می‌دادند (پرده حمام ترکی، و بعضی دیگر از نقاشی‌های انگلیسی‌ها). می‌توان در این زمره دانست: «(پاکباز، ۱۲۹۳، ۱۸). فضای شاعرانه و رویایی آن عصر، خود دلایلی برای افزایش شیفتگی نسبت به دوران گذشته و روی آوردن به دنیای شگفت رازآمیز و ناشناخته بود. رُمانتیک‌گرایی با ترویج بازگشت به طبیعت، راه‌حلی جهت مقابله با تنش‌های حاصل از جوامع صنعتی بود که روز به روز نیز بر تعدادشان افزوده می‌شد و ادبیات سفر، کنجکاوی

1 - Orientalism

2 - Orientalists

3 - Ingres

نسبت به دیگر فرهنگ‌ها را برمی‌انگیخت. (فورمان و مارتینز، ۱۳۸۰، ۴۶) اما همین نگاه احساسی به مشرق‌زمین و ساختن تصویر ذهنی رمانتیک از همسایه‌ای که زمانی برای خود اقتداری داشت و حالا پایین دست قرار گرفته بود، نشان عدم حاکمیت خردگرایی و به تبع آن درجا زدن، تنبلی و عقب ماندگی این جوامع نزد غربی‌ها و القای مجدد و تهدید آن در سرزمین‌های مورد نظر نیز به شمار می‌آمد.

ابرد سعید یکی از خاص‌ترین اندیشمندان نیمه دوم سده بیستم در مقدمه کتاب جاساژش با همین عنوان، که یکی از تاثیرگذارترین منابع مطالعات پسااستعماری است و واکنش‌های مثبت و منفی زیادی را برانگیخته است، شرق‌شناسی را این‌گونه معرفی و نقد کرده است:

«شرق‌شناسی یک اصطلاح اندیشیدن است که بر پایه تفاوت‌های مبتنی بر هستی‌شناسی و دانش‌شناسی است. تفاوت‌هایی که بین «مشرق‌زمین» و «در بیشتر موارد» «مغرب‌زمین» تشخیص داده می‌شوند.

... شرق‌شناسی دارای دو معنای متفاوت است: یکی عالمانه یا آکادمیک و دیگری تخیلی. تبادل و «تردد» بین این دو مفهوم مداوم رخ می‌دهد ...» (سعید، ۱۳۹۰، ۲۱) از نظر سعید مشرق‌زمین رقیب فرهنگی اروپا و در حکم یکی از رفته‌بن و مکررترین تصویرهایی است که اروپاییان از «دیگران» در ذهن دارند. (همان، ۲۲) و شرق‌شناسی را یک شیوه غربی برای سلطه بر مشرق‌زمین و تغییر ساختار آن و اعمال قدرت بر آن می‌داند. (همان، ۲۲)

به نظریات سعید انتقادات و ایراداتی از جمله: جامع نبودن تقسیم‌بندی نگرش یک‌سویه، تندروی و ... وارد شده است؛ اما چه به استدلال او در زمینه پروژه «دیگرسازی» غرب برای توسعه تمدنی خویش و جاده صاف کنی استعمار از طریق مداخلات شرقی اندیشمندان (محمدی، ۱۳۹۰، ۱۴)، نظریه «دگربود» (ترنر، ۱۳۹۰، ۲۱) باور داشته باشیم و چه آن‌را فقط به غرب نسبت ندهیم و مسأله اساسی «ما و دیگری» را مشکلی جهانی به حساب

آوریم (ترنر، ۱۳۹۰، ۱۷۹)؛ امروزه به این تجربه رسیده‌ایم که به جای ذوق‌زدگی دیده شدن توسط دیگران و پذیرش آن به عنوان همه داشته‌مان و همه آنچه که هستیم، یا برعکس، جبهه‌گیری در مقابل آن و رد کردن کامل آن؛ به بررسی دقیق تصویری که از ما ساخته می‌شود بپردازیم. منظری اینچنین متفاوت به آثار/تصاویری که شرق‌شناسان پدید آورده‌اند، یکی راه‌هایی است که می‌تواند ما را از تمرکز صرف روی تعاریف و تصاویری که دیگران از ما ارائه داده‌اند، حتی اگر تبلیغ و تمجید باشد، دور نگه‌دارد و به نگرستی از درون به این آثار دعوت می‌کند. بدیهی است در این بررسی، بازخوانی همه ابعاد فرآیندی که تصویر شرق - در اینجا ایران - را در دل خود پدید آورده، بازتولید، شرح و تفسیر یا ارائه دوباره می‌کند؛ هم به صورت مرسوم و هم در کنار یکدیگر به عنوان اجزای یک ترکیب، ضروری است.

ایران از گذشته بسیر دور برای اروپاییان کشوری آشنا بود، لذا تصویرسازی از آن سابقه‌ای قدیمی داشته و محدود به یک دوره زمانی نیست در نتیجه این سلسله مراتب تصویرسازی وسیله ایجاد پیش‌انگارهای تصویری درباره ایران و ایرانی بوده است. لذا وقتی مبحث نقد تصاویر ایران پیش می‌آید نه تنها یک روبرو شدن با آثار، بلکه پیش‌انگارها هم خود عرصه دیگری را در این نقد می‌گشاید. (شیخ‌نصرت، ۱۳۸۵، ۲)

...پس از سفر اول ناصرالدین شاه در سال ۱۸۷۳ به اروپا به اولین پادشاه ایرانی بود که به چنین سفری می‌رفت، ایران در اذهان غربی در شکل پادشاه تجلی کرد. (همان، ۳)

اولین گروه جهانگردان، عکس‌هایی از ایران را خریده و گردآوری کردند. هنگام بازگشت به وطن آلبومی از تصاویر مرتبط به کشورهای را که سفر کرده بودند، به دست می‌آوردند. این آلبوم‌ها یادآور سفر آنان و سندی بر آن به شمار می‌رفت. در کتاب‌های راهنما به جهانگردان توصیه شده بود که عکس‌ها را از عکاسان شناخته شده خریداری نمایند. ... و با توجه به این عکاسان آن بود که در مقابل جهانگردان غربی، کشورشان را به شکلی ارائه نمایند که جوابگوی تصورات آنان نسبت به کشور باشند. یعنی ارائه تصاویری زیبا و کم نظیر که با بینش رویاگونه آنان از مشرق زمین اسرارآمیز مطابقت کند. (فورمان و مارتینز، ۱۳۸۰، ۴۶)

مجموعه حاضر که هدف اصلی از ترجمه و انتشار آن، آشنایی با بخشی از رویکرد تصویری به ایران است و نه معرفی عکاس‌ها یا مجموعه‌دارها؛ افزون‌بر آن که بیانگر نگاه

عکاس‌های غربی و جریان‌های تاثیرگذار بر آن‌ها در آن دوران است؛ نگاه پژوهش‌گران معاصر و عموماً منتقد روش‌ها و جریان‌های قدیمی شرق‌شناسی را نیز از طریق انتخاب عکس‌ها و نوشتن شرح بر آن‌ها در کنار نمایش‌دادنشان، بازتاب داده و در معرض دید قرار می‌دهد. ترجمه نوشته‌های این شارحان که در کتابچه نمایشگاهی در اروپا به مخاطبان ارائه شده، تشکیل‌دهنده متن این کتاب است.

این مجموعه، از دو عکاس و یک مجموعه‌دار خارجی مقیم ایران در دوره قاجار، عکاسایی ارائه شده:

- **انتوان سورویو**^۱: عکاس حرفه‌ای بود و عکس‌های زیادی برای فروش به مسافران غربی در ایران تهیه می‌کرد. نام او در کتاب‌های راهنمای سفر آن دوره، برای خرید عکس به مسافران ایران توصیه شده است.

- **ارنست هولتسر**^۲: در مسیر خطوط تلگراف بود و در کنار کار حرفه‌ای در ایران، به مستندنگاری دقیق محروم زندگی خود اقدام کرد.

- **آلبرت هوتس**^۳: بازرگان بود و بخشی از عکس‌های آلبوم‌هایش را خود ثبت کرده و بخش دیگر را خریداری کرده است.

کورین فورمان معتقد است هوتس ... به آن بخش از عکاسان که با فرهنگ اروپا در تضاد بود علاقه، نشان می‌داد، در حالی که به صورت پیش‌فرض اندیشه‌های متأثر از علوم در حال ظهور انسان‌شناسی و نژادشناسی آن زمان است. نگاه شرق‌شناسانه عمیقی در مجموعه عکس‌هایش یافت نمی‌شود. (ستاری، ۱۳۹۴، ۵۸)

لازم به ذکر است موزه قوم‌شناسی لایدن ۳۵۱ قلم از مجموعه اشیا که هوتس در نمایشگاه ۱۸۸۳ آمستردام از ایران ارائه کرده بود را در اختیار دارد؛ اگرچه این اجناس

1- Antoin Sevruguin

2- Ernst Hoeltzer

3- Albertus Paulus Hermanus Hotz

آنتیک گران‌بها و با کیفیت بالای هنری نیستند ولی از نظر قوم‌شناسی پرازشند. در این نمایشگاه که ناصرالدین شاه دستور همکاری با آن را صادر کرده بود؛ اقلامی نیز که با سازمان‌دهی جهانگیرخان، وزیر صنایع مستظرفه وقت به هلند انتقال داده شده بود، در معرض دید قرار گرفتند ولی در نهایت هیچکدام خریداری نشده و به ایران بازگردانده شدند (دو هوند، ۲۳۰، ۲۰۰۹).

اگر به نویسندگان متن حاضر توضیح مفصلی درباره آلبوم‌ها و مجموعه عکس‌ها و مجموعه عکس‌ها را می‌خواهید، باید به کتاب‌های زیر مراجعه کنید؛ اما به نگاهی به آثار ارائه شده و جمع‌بندی تصاویر و متون می‌توان بخشی از گرایش‌های ذهنی آنان را در این زمینه دریافت.

همانطور که می‌دانیم انتخاب عکس‌ها، آغازین یک مجموعه در جهت‌گیری ذهن مخاطب تأثیر زیادی دارند. این مجموعه نیز با عکسی آغاز می‌شود که به همراه توضیحات مخاطب را به فضای رماتیک/نوستالژیک که از آن قبلاً در این نوشتار بحث شد، می‌برد. به دنبال آن در دو عکس بعدی تصویر همان شرقی ارائه می‌شود که ذهن مخاطب غربی که طی چند قرن به آن عادت داده شده، به راحتی آن را با شنیده‌های قبلی‌اش تطبیق می‌دهد، می‌پذیرد و چیزی خلاف آن قبول نمی‌کند. افیون، ادامه همان داستان است که با جذابیت‌های روایی خاص خودش بیان می‌شود و از آن به‌عنوان فعالیتی اقتصادی نام برده می‌شود... به نظر می‌رسد با توجه به ناآشنایی و نحوه ارائه عکس‌های نخستین مجموعه و همچنین حضور تصویری چون عکس‌های راولیش به همراه توضیحاتشان و...؛ به حرفه‌ها، صنایع و روابط اجتماعی نسبتاً کم‌توجه می‌شد است.

تمامی این جهت‌گیری‌ها و شکل‌دهی‌ها به همان‌گونه که بوده‌اند، بدون حذف، جرح یا تعدیل، به ترجمه پیش‌رو منتقل شده‌اند تا مخاطب بتواند به درستی روابط را تجزیه و تحلیل کند و به طور هم‌زمان دو نگاه قدیم و جدید به ایران و جنبه‌هایی از وضعیت میهن خود در آن دوره را بررسی کند.

گفتنی است در ترجمه این اثر وفاداری به اصل متن اولیه حفظ شده و دخل و تصرفی در آن صورت نگرفته است.

مطالبی که داخل { } آمده از مترجم و آنهایی که داخل [] هستند از نویسندگان هستند.

www.ketab.ir